

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ДОБРОМИЛЬЩИНІ (ОСІНЬ 1944 Р. – ПОЧАТОК 1950-Х РР.)

Після повторної окупації українського Підгір'я Червоною армією наступив новий етап в українському національно-визвольному русі. Його особливістю стала партизанська боротьба та глибока конспірація. Її основні елементи склали такі тактичні прийоми: рейди, засідка, несподіваний наскок, знищення авторитетних представників радянської влади, диверсія, саботаж. Однією з форм конспірації було переховування в добре замаскованих сховищах. Згідно з функціональним призначенням, особливостями будівництва, інтер'єром, ці сховища поділяли на схрони, криївки і бункери. Серед схронів виділяли тимчасові укриття і склади. Тимчасові схрони – це невеликі укриття під землею, в stodолі, оборозі, на горищі та інших місцях для не більше 3-х осіб. У таких схронах перебували по кілька годин, переважно під час облав. Будували також схрони в криницях: над водою викопували бокові ніші і опускалися та піднімалися у відрі. Криївки були тимчасовими укриттями для тривалішого перебування не більше 5 осіб. Їх облаштовували під землею та в приміщеннях. Плани типових криївок замалював і коротко прокоментував В. Шагала в альбомі “Крізь час і простір рідного краю”. У бункерах перебували переважно командування і охорона упівських підрозділів та частин. Цікаве свідчення про бункер на г. Гербурт поблизу Добромиля навів у книзі спогадів колишній упівець М. Ковальчин – “Бурій” (Іван Дзіндзюра, 10 квітня 1919 р., Грушатичі – 14 січня 2011, Нью Джерсі, США), учасник Великого рейду УПА на Захід у 1947 р.:

“Біля містечка Добромиля пишається висока гора “Гербурт”, вкрита гарним шпильковим лісом. Ця гора має велике стратегічне значення, бо панує над всією околицею, даючи зі свого верха можливість обсервувати терен на яких тридцять кілометрів в кожную сторону. Тож не диво, що наша теренова боївка вибрала осінню 1944 р. якраз її для збудування нашої криївки – бункера. В ньому думали ми перебути зиму, а літом скриватись у ньому в випадку небезпеки.

З початком вересня приступили ми до будови. Ми сподівались, що бункер буде готов за два-три тижні, але ґрунт виявився такий твердий, що нам довелося витратити на збудування залянованого бункера повних шість тижнів мозольної праці. Та закінчивши нашу роботу, ми були вповні вдоволені нею. Бункер був знаменитий! Розміром був він на чотири метри довгий, чотири метри широкий, а два метри високий. В ньому примістили ми чотири триповерхові ліжка, дві лавки і столик до писання, а по кутах наш районний архів, запасну зброю та амуніцію. Вхід до криївки був влаштований так майстерно, що й самі ми нераз не могли її відшукати. З криїки був випущений попри ялицю тоненький дрiт і прив'язаний до її верха: ввійшовши зимою до бункера й закривши входове вічко, ми шарпали за цей дрiт і в той спiсiб потрясли вершком засніженої, звичайно, ялиці, а вона притрушувала нам рівномірно вхід так чудово, що всякий слiд за нами зникав. Далі, ми змайстрували два спеціальні столики так, що їхні

ніжки мали вигляд заячої лапки, і на цих двох столиках кожен із нас входив і виходив з бункера. Нераз більшовицькі горлорізи переходили понад нашу криївку, шукаючи за “бандборами”, а ми найспокійніше відпочивали собі під ними”¹.

У місті та околиці було чимало схронів та криївок. Автору цих рядків про їх місцезнаходження частково відомо з оповідей батька та розповідей інших сучасників подій. Задокументувати всі ці місця у 2011 р. не вдалося, оскільки більшість названих будівель, де знаходилися криївки, в т.ч. й родинна хата, були знесені, а на їхньому місці зведені нові будинки. Більш детально була оглянута лише одна криївка в Солянуватці. Вона була зроблена в хаті при допомозі відгородженої стіни і мала розміри близько 1,5 x 5, вхід до неї заставлявся шафою для одягу. До неї можна було також потрапити чи вийти в разі небезпеки через стрих, де на стелі відсувалися дошки, які постійно були накриті сіном.

Більшовицький режим від самого початку звернув увагу на бази українського підпілля та ліквідацію його бункерів, криївок тощо. Виявлені схованки ретельно описували, накреслювали внутрішні схеми, топографічні карти і прив’язаність до місцевості. Цей досвід повстанців вони використовували для підготовки своїх спецслужб, які до початку 50-х років викрили і знищили майже 700 таких об’єктів. У 2002 р. П. Потічний опублікував збірник документального матеріалу “Архітектура резистансу”, де навів кілька десятків типових схем криївок².

Нові суспільно-політичні умови, пов’язані з відновленням радянської влади, визначили інші завдання українських національних сил. Передовсім відбулася певна структурна реорганізація тих військ, які знаходилися в Підкарпатті. Повстанські сили були розділені на два курені. З цього часу територія Добромиля і околиці стала зоною дій куреня Михайла Гуштака (псевдо – “Євген”). До складу цієї частини увійшли сотні “Крісового”, “Громенка” і “Остапа”, чота “Чорного” та частина підпільної мережі ОУН. Викликає зацікавлення інформаційна довідка про збройне протистояння упівців з радянськими каральними органами від серпня 1944 р. Її підготував 5 січня 1945 р. начальник Добромільського райвідділу НКДБ Яковлев. Зважаючи на названі конкретні пункти та прізвища повстанців, цей текст наводжу повністю у перекладі українською мовою, виправивши орфографію і пунктуацію.

Цілком таємно

Оперативна довідка про викриті к/р організації в Добромільському районі з серпня місяця 1944 р. по січень 1945 р.

Виявлено повітових організацій 2 (ОУН), у т.ч. бандерівського напрямку – 1, мельниківського – 1. Контрреволюційна організація бандерівського напрямку поділялася на три райони: а) Ямно Долинський, б) Війський і в) Тарнавський. Кожний район у свою чергу поділявся на три підрайони, які мали законспіровані клічки і кожний підрайон у свою чергу об’єднував по 7 – 9 осіб. Повітовий провід очолювався мешканцями села Княжпіль – Хадай Дмитром і Моцяк Стефаном. Крім них у складі проводу було ще 7 чоловік: Манько, Тисовський, Мельник, Голумбійовський.

Керівниками ОУНівської організації мельниківського напрямку були: 1. Чернак Степан. 2. Антоневиц Степан. 3. Пацлавський Василь. 4. Кушнір Роман. 5. Горошай Теодор. 6. Турко Григорій. 7. Корчак Адольф. 8. Балко Федір. Представниками і керівниками мельниківців по селах були: Маринович Йосиф – піп села Військо; Мельник Лев – піп с. Папортно; Гоцький піп с. Передільниця і Чеснюк – піп с. Нове Місто. Всі проживають у названих селах – готуються до арешту.

Загальний склад ОУН по Добромилівському району складає: бандерівців – 200 – 250 чоловік; мельниківців – 30 – 50 чоловік. Ліквідовано к.-р. ОУНівських організацій:

1. Ямно-Долинська ОУН “Заграва” на чолі з районним керівником ОУН Сеньковим Василем Васильовичем в кількості 36 чоловік: з них арештовані і засуджені до розстрілу – 7 чоловік, решта – по 10 років.

2. Війська районна ОУН – керівник Тисовський Михайло, вбитий. Арештовано 6 чоловік, частина не встановлена і частина перебуває на нелегальному становищі, розшуковуються для арешту.

3. Тарнавська районна ОУН – керівник Войтечко, арештовано 13 чоловік.

4. Арештований керівник повітової молодіжної ОУНівської організації “Юнаки” Бацфій (не вдалося відчитати. – М. К.) Павлович, яка нараховувала близько 70–100 чоловік по Добромилівському повіті.

5. Всього арештовано по району з серпня 1944 р. райвідділом НКГБ – 81 чоловік, з них ОУН і УПА – 50 чоловік, агентів гестапо 7 чоловік, диверсантів – 2 чоловіки, зрадників – 22 чоловіки.

У результаті переведеної роботи по проробці звернення уряду УРСР і КП(б)У до населення західних областей України вийшли з лісу і з’явилися добровільно до РВ НКВС 16 чол., з них відомих бандерівців 56 чол., а решта 10 чол., які скривалися від мобілізації в РСЧА і частково брали участь в бандерівських бандах (з села Кропивник 9 чол.), а решта із сіл Ляцко – 2 чол., Губичі – 2 чол., Конів – 1 чол., Болозва – 1 чол., Трушевичі – 1 чол., які зараз підготовляють свої господарства і йдуть до лав Червоної Армії (наприклад, Тур Василь, при німцях був комендантом міста на протязі 1 місяця, активний член боївки). За листопад місяць затримано 98 чол. За грудень місяць затримано РВ НКВС при допомозі винищувального батальйона і партійно-радянського активу з участю активу села і селян 110 чол., з яких вже повністю виявлено 43 чоловіки з банди бандерівців, 11 чоловік дизертирів з Червоної Армії, 30 чоловік, які уникали мобілізації РСЧА, ховалися в лісі, по селах, останні ще вивчаються.

Виявлено, що в складі ОУН заплля є по Добромилівському району 3 підрайонні проводи, з них 2 підрайонні проводи викрито. Один з підрайонів проводу очолював Голембійовський Антон Андрійович по кличці “Зелений”. Другий з підрайонного проводу Гиз по кличці “Кук”. Станичне керівництво села Коніва – Громиш Йосиф Андрійович, кличка “Антон”, з села Товарна. Киц Роман, кличка “Люїз”. Села Боневичі Кушей. З жіночої станичної сітки затримана жінорганізатор Кострик (кличка “Осена”) та інші. Убито 3-х бандерівців, які робили збройний напад.

24 грудня 1944 р. була проведена операція по виселенню 11 сімей бандерівців загальною кількістю 30 чол. Терористичних актів з боку селян не було, а навпаки, селяни допомагали у проведенні виселення. За відчитний місяць по району були 2 випадки бандитських проявів, зв’язаних з терористичними актами. Убито 2 чоловіки з місцевого населення. В селі Городисько, яке знаходиться за 6 км від райцентру, на 14 грудня 1944 р. о 12 год. ночі 26 невідомих, одягнених у форму військовослужбовців, відрекомендувалися співробітниками НКВС і вбили Лядаховського Юрія Якубовича, 1910 року народження. Даний Лядаховський Юрій Я. був раніше на нелегальному становищі, брав участь в ОУН і прийшов з повинною в РВ НКВС. Передбачається, що його вбито як колишнього бандерівця, який покинув нелегальне становище, ще не виявленими бандами. В селі Комаровичі, що знаходиться за 10 км від райцентру, на 24 грудня 1944 р. о 23 годині 2-ма озброєними невідомими, одягнених у форму вій-

ськовослужбовців, вбито Долгун Івана Михайловича (голова сільпо), бувшого члена ОУН, який вийшов з підпілля³.

Вище партійне і державне керівництво постійно акцентувало на необхідності швидшого ліквідації збройного підпілля і повного опанування ситуації на місці. Організатором і кординатором репресій був особисто М.Хрущов – Перший секретар ЦК КП(б) України. За інформацією НКВС 17 грудня 1944 р., згідно із заздалегідь розробленим планом, райвідділ НКВС спільно з 93 прикордонним загоном провів облаву в Добромилі. Внаслідок цієї операції було затримано 10 осіб, у т.ч. 5 з них уникали мобілізації до Червоної армії, а інші не мали жодних документів. Тих, які ховалися від мобілізації, арештували і оформили документи на вивезення в спецтабір НКВС⁴.

Керівництво НКВС мало значну інформацію про збройні повстанські групи (їх чисельність, місця дислокації, прізвиська командирів тощо). Для виявлення ширшого кола учасників та наступної їх ліквідації, воно завело спеціальні справи (“Долина”, “Лісовики”, “Заготівники” та ін.) і закріпило за конкретними повстанськими бойовими структурами підрозділи НКВС і прикордонників⁵. Проте головною в арсеналі боротьби радянського владного режиму проти повстанського руху залишалася жорстока репресивна політика, яка супроводжувалася мародерством. Оскільки такі дії були непоодинокими, вони піднімалися на районних партійних зборах. Так, 15 грудня 1944 р. на зборах Добромильської парторганізації (було присутніх 28 з 30 її членів) секретар райкому Рибалко у своєму виступі зазначив, що “...нужно кожному комуністу допомогти НКВС у виявленні бендерівців, памятуя, що і в нашому районі маються бойовики ОУН, необхідно поставити питання перед командованим пограничних отрядов щоб припинити ті погані явища які є з боку окремих бійців (привласнення деякого майна та інше)”⁶.

Проти українського підпілля владний режим виставив внутрішні війська, спецгрупи і оперативників НКВС, агентів СМЕРШУ, міліцію та ін. У Добромильській околиці для цих дій були залучені три дивізії спеціальних частин НКВС, відомі як “червона мітла”. З оперативної довідки, поданої секретарю Добромильського райкому партію Дудніку 3 січня 1945 р. відомо, що за період від 14 по 20 грудня відбулися облоги в с.Товарні (14 грудня), Посаді Новоміській (12 грудня), Добромилі (17 грудня), Грабівниці (18 грудня), Передільниці (20 грудня). Затриманих осіб відправили до таборів НКВС. Звідти дізнаємося, що в Добромилі облогу провели 17 грудня 1944 р., згідно з розробленим планом, спільно з 93 прикордонним загоном військ НКВС і особовим складом райвідділу міліції. Тоді було затримано 10 осіб, з яких 5 ховалися від мобілізації до Червоної армії, а 5 не мали жодних документів. Тих, які уникали мобілізації, відправили до спецтабору НКВС СРСР⁷. Про одну з облог і сутичку упівців з військами НКВС на г. Гербурт 3 лютого 1945 р. згадав М. Ковальчин: “Стійковий Тур відчинив собі ранком входове вічко, щоб напустити нам свіжого повітря і побачив за яких двадцять кроків трьох більшовиків. Недовго думаючи, він гукнув нам, що коло бункеру більшовики, а сам сипнув по них зі свого автомата. Звичайно, всіх трьох їх він скопив вмить, але це було якраз початком лиха. Тих троє більшовиків були передньою стежею більшовицького куреня, що переводив тут облогу, шукаючи за спричинниками вчорашньої мас акри більшовицьких вельмож. Усі ми були дуже загартовані в боях, а все таки – ніде правди діти – нас охопила паніка. Ми зривались зі сну, бігали по криївці, шукаючи свого вбрання і зброї, перевертали все й перемішували в нервозному поспіху. Та по кількох хвилинах ми прийшли до себе. Одчайдух Голуб-Войтечко перший вискакує з криївки і, ставши побіч вічка, молотить по більшовиках

зі свого скоростріла, щоби дати змогу всі нам повилазити з бункру. Ворог, заскочений тією стріляниною й не знаючи, скільки нас, займає оборонну поставу, залягаючи розстрільною кругом бункеру. Ми нашвидку палимо архів, нищимо писальну машинку й вискакуємо один за одним та залягаємо, щоби оборонитись і при тому зорієнтуватись як слід в розміщенні ворога. Ворог обстрілює нас густо і, вже по кількох хвилинах, ми маємо першого раненого: стрільцеві Їжакові розірвала куля два пальці лівої руки. Та ми побачили це скорше, як він сам...

По ворожому стрілі пізнаємо, що ворог не вспів ще обсадити схилу гори, що сходить стрімко в дебру в напрямі передмістя Добромиля Гучок. Тож на команду зриваємося усі й відступаємо в тому напрямі. Ворог поволі посувається за нами. Відвабний дістає постріл в рам'я. Двоє друзів підхопили його і ми відступаємо далі. Схил гори заслонив нас на якийсь час перед ворогом і завдяки тому ми змогли відв'язатися від нього. Збігаємо ярком на діл і бачимо перед собою річку. Та це ще не таке лихо. Гірше, що над річкою стоїть кілька більшовицьких вояків. Ми вхопили за зброю і – в тому моменті бачимо щось неймовірне: більшовицькі солдати покидали на наших очах зброю в сніг, а один з них гукнув нам чистою полтавською говіркою: – Не гарячіться, друзі! Переходьте попід ліс праворуч, там немає нікого. Ми у вас стріляти не станемо. Ми задержались на мить недовірливо: чи не підступ це якийсь? Але ні, вони всі зброю відкинули, а кругом більше не видно нікого. – І в ваших грудях б'ється українське серце! – шепнув я з вдячністю, переходячи попри них. Не відповіли нічого, тільки цікаво оглянули всіх нас.

Лісовою стежкою зайшли ми в якийсь сад. Десь далеко клекотіла стрілянина: це видно, котрийсь із відділів УПА зводив бій з ворогом. Ми були вже поза ворожим перстенцем... Тим часом вернувся з розвідки стрілець Нестор і приніс нам потішну новину: господар, що в його сад ми оце зайшли, це наш симпатик і його добрий знайомий. Зайшли до хати. Господар привітав нас радо, хоч знав, що за допомогу українським повстанцям більшовики карають дуже жорстоко. Господиня кинулась приготувати нам теплу страву, а господар тим часом поінформував нас про положення... Погостили нас, господар запряг санки й відвіз, не зважаючи на дуже серйозну небезпеку, обох наших ранених друзів до села Ляцко, де містилася наша санітарна станиця. Він щасливо доїхав туди й віддав обох під опіку санітарки полтавки Степової (Від неї це ми й навчилися відрізняти полтавську вимову від всіх інших)⁸.

У січні 1946 р. у всіх містах і більших селах розмістили гарнізони військ НКВС. Одночасно було проголошено т.зв. винятковий стан, за яким мешканцям не дозволялося виходити з хат уночі та заслонювати вікна (інакше в хату кидали гранату. – М. К.). Цим владні структури намагалися позбавити повстанців зв'язку і продовольчої бази.

Працівники силових структур і партійної номенклатури часто зловживали своїм службовим становищем. Так, на скаргу директора Добромильської школи заввідділом пропаганди і агітації райкому партії Є. Вировець 26 серпня 1946 р. інформував обком партії, що шкільне “піаніно було дійсно з школи взято, але не райпрокурором т. Каніним, а райвоєнкомом т. Бугайовим для воєнкомату, де воно і знаходиться. Райкомом КП(б)У пропонувано райвоєнкомові т. Бугайову повернути взяте ним піаніно Добромильській середній школі”⁹.

Збереглося чимало документів, які свідчать про залякування мешканців, безпідставне застосування до них фізичної сили. Про випадки таких зловживань повідомлялося у спеціальній довідці, поданій секретарю ЦК Компартії України Д. Коротчен-

ку 8 жовтня 1945 р. У ній, зокрема, вказано, що оперуповноважений Добромильського райвідділу НКВС В. Федоров 12 червня 1945 р. у Новому Місті затримав без причини токаря МТС І. Зварича і вдарив його рукояткою пістолета по голові. Службове розслідування цієї справи тягнулося з 15 червня до 13 липня, внаслідок чого винуватець був лише понижений за посадою, відбув 15-добовий арешт і отримав партійну догану. У цій же довідці зазначалося, що подібні факти є не поодинокими, а розгляд справ винуватих затягується¹⁰. Начальник районного паспортного столу С. Локотько часто бешкетував, – у вересні 1945 р. під час бійки йому вибили зуби¹¹. Зафіксовані також випадки мародерства районного керівництва, переважно під час виселення повстанських родин та заможних господарів. У жовтні 1947 р. районний уповноважений після виселення родини Чернецьких з Товарни забрав два вози картоплі та два вози сіна, з яких один передав уповноваженому Топкому. Тоді ж уповноважений Рябоволенко дав Кочмарьову, Реуку і міліціонеру Котяшову по два мішки картоплі, яка залишилися після виселення родин з Ляцка¹².

Масово почали формувати загони т.зв. винищувальних (“истребительных”) батальйонів. Їх членів називали “истребками” або “яструбками”. Вони проходили спеціальне практичне навчання під керівництвом начальника районного відділення НКВС, яке поєднувалося з ідеологічним примусом: учасники курсів слухали лекції “Радянська влада – це справжня народна влада”. Діяли в тісній взаємодії з районними групами НКВС. Кожний район створював по 3 – 4 такі групи чисельністю 6 – 10 осіб. З документів Добромильського райкому партії видно, що перший такий батальйон для боротьби з повстанцями був утворений в Добромилі вже у вересні 1944 р. в кількості “324 осіб, з них військовозобов’язаних 294, утворено 14 взводів, з них 11 – по селах і 3 – в місті Добромилі. Майже половина складу винищувального батальйону озброєна. За винятком одного взводу переведені на казармовий стан. Взводи розставлені по тих селах, де є небезпека: з боку Старого Самбора, Хирова, Устриків Нижніх. Крім цього, в навколишніх селах організовано 8 груп сприяння чисельністю 120 осіб. Бійці винищувально батальйона і групи сприяння включаються до боротьби з ОУНівськими і УПА бандами, охороняють села, роблять нічні обходи, у 8 селах зробили прочісування. Всі бійці винищувального батальйону проходять регулярне військове навчання по складеній програмі командування... керуються уповноваженими РВ НКВС. На РК КП (б) У затверджені командир батальйону. Заступник з політичної роботи – ІІ секретар РК КП (б) У т. Захаров, а також затверджені командири взводів.

... Всі 24 населених пункти розбиті на 12 дільниць, на кожній дільниці прикріплені дільничний, уповноважений РВ НКВС, який керує взводом винищувального батальйону (взвод від 16 – 20 чол.). У селах. Які прилягають до дільниці, організовані групи сприяння винищувальному батальйону (від 10 – 15 чол.). Ці взводи і групи сприяння роблять нічні обходи сіл, виставляють дозори, засади і беруть участь в “прочісуванні” лісів і селищ. Всього в грудні прочісано лісів і селищ силами РВ НКВС і винищувального батальйону 5 разів, взводами по 2 рази в кожному селі і навколишньому лісі¹³.

До “истребков” записувалася місцева молодь з різних причин: шантаж з боку силових структур, ідеологічна обробка, страх перед мобілізацією до Червоної армії тощо. Відомо, що їх учасниками були Шандрович, О. Медвідь і А. Конюк з Нижньої Вовчі та ін. Повстанці від самого початку повели політику на їх ліквідацію, спочатку методом попередження і погроз, знищення їхніх помешкань і майна, а згодом і збройним шляхом. Так, 12 квітня 1945 р. п’ять повстанців напали на “истребков” у Вовчі Нижній, де вбили вартового і забрали 7 гвинтівок. Тридцять упівців, озброєних ручними

кулеметами, автоматами і гранатами, оточили 30 квітня у Грабівниці сільраду, де розташувалося 8 “истребков” під командуванням дільничного уповноваженого НКВС Камінського¹⁴. Після короткого бою повстанці підпалили будівлю сільради і помешкання “истребков” Роспендовського та Сікорського. Про збройні напади повстанців на т.зв. винищувальні групи інформувало вище керівництво Добромильське НКВС. В одному з документів зазначено, що в ніч на 24 квітня 1945 р. в Передільниці о 2 год. 30 хв. 15 повстанців, переодягнутих у форму прикордонників, оточили приміщення сільської ради, де знаходилося 5 “истребков”, озброєних гвинтівками. Вони їх роззброїли без жодного пострілу, вигнали з приміщення, яке запалили. Внаслідок всі документи сільської ради згоріли. Після цього повстанці попрямували в напрямку Библа¹⁵. 28 листопада в Раковому повстанці спалили 10 хат, які належали “истребкам”. Унаслідок таких дій загони винищувальних батальйонів у багатьох селах перестали існувати, а у травні 1948 р. вони були розпущені. Їхні члени стали виконувати переважно сторожові функції в колгоспах під контролем міліції¹⁶.

Радянські спецслужби формували також спеціальні групи, які діяли під маскою українських повстанців. При цьому спеціально заохочувалося включення до їх складу тих повстанців, яких вдалося завербувати або які добровільно чи під тиском умов відмовилися від підпілля і з'явилися з повинною. Станом на червень 1946 р. в Дрогобицькій області діяло 10 таких боївок за участю 52 осіб. Про одну з них згадав у своїх спогадах Я.Малицький: “Надворі темніло, коли вантажівкою повезли мене до Добромиля. Машину підкидало на вибоїнах. Обсідали невеселі думки. Вже був певен, що побував у руках банди провокаторів, котра виконувала вказівки НКВС аби видобути зі своєї жертви потрібну інформацію... Згодом у Дрогобицькій тюрмі мій однокамерник із Самбірщини розповів, що боївка Чорного на початку листопада 1949 р. здалася в руки органів НКВС, а ті завернули їх до лісу й використовували як провокаторів. Населення не знало про зраду боївки й приймало її як і раніше. Та провали явок і жертви, число яких росло, насторожили провід підпілля. СБ з'ясувала ситуацію і провокатори були покарані як зрадники України. Таке я чув, більше доказів не маю і не дає мені спокою сумнів: а що, коли назву зрадниками чесних борців? Можливо. Тільки хтось із них пішов юдиною дорогою, решту ж патріотів знищили, а спеціально підготовлені енкаведисти почали видавати себе за підпільників, коїли злочини й так паплюжили їхні імена та справу. Нині знаємо достеменно: для утвердження своєї влади на нашій землі совіти не гребували жодним брудним засобом, у тому числі й провокаціями”¹⁷.

Проте сили були нерівними. Владний режим змобілізував проти українського руху Опору усі можливі сили і ресурси, розробив плани ліквідації повстанських підрозділів шляхом локалізації їх дій, позбавлення матеріальної, зокрема продовольчої бази. При цьому вони влаштовували масові облави не лише по селах, але й лісових масивах.

Бойові дії повстанців поєднувалися з ідеологічною діяльністю. Передовсім це була боротьба за суспільно-політичну свідомість молоді. Збройне підпілля ОУН налагодило видання спеціальної літератури, зокрема часописи “На чатах” (для старшого віку), “На зміну” (для молодшого віку), УПА видавала “За волю України”, поширювалися також численні брошури і листівки. Ця література видавалася шляхом розмноження високим друком, на друкарській машинці, циклостилем, переписуванням від руки тощо. У 1948 р. на противагу серії з пропагандистських радянських книжок “Герої” (складалася із книжечок про О. Невського, К. Мініна, Д. Пожарського, І. Кутузова, Д. Донського, О. Брусилова, О. Суворова і Ф. Нахімова), національне підпілля видало

свою бібліотеку “Слідами Героїв” (книжечки в жовто-синій палітурці про І. Богуна, В. Андрусяка, Ф. Черника, М. Кричевського, Ю. Березинського).

Звичайно, ідеологи українського національного руху були проінформовані про таку ситуацію. Свої думки про зміст навчання в радянській школі вони оприлюднили у брошурі “Слово до учителів, братів із східних областей України”, яку отримав майже кожен директор середньої школи. Фактично це були поради щодо вивчення окремих сюжетів з української історії, літератури і культури і рекомендувалося “...пропустити в навчанні всі визначені в навчальному плані читанки та вірші, метою яких є вироблення радянського патріотизму... Вивчати тільки українські народні пісні... Забороняємо у школі вести антирелігійну пропаганду...”¹⁸.

У ніч на 1 травня 1945 р. українські підпільники розклеїли на телеграфних стовпах листівки антирадянського змісту. За відомостями НКВС ці листівки були надруковані ще в жовтні 1944 р. Три з них розмістили на Гучку, а чотири на телефонних стовпах, які тягнулися вздовж дороги Доброміль – Трушевичі. Тоді ж антирадянське гасло, написане чорною фарбою, виявили на одній з будівель у центральній частині Ляцка¹⁹.

Українське підпілля мало добре налагоджену систему інформування, явочних місць. Для цього часто використовували легальні засоби, зв'язки з довіреними особами, які працювали на державній службі. Так, у Добромільському районі до цієї роботи були залучені працівники місцевого відділення держбанку О. Мартинишина, І. Нусь, псевдо – “Сян” (обидві заарештовані у жовтні 1946 р.), директор маслозаводу М. Котик (псевдо – “Охрім”), за підпільну діяльність засуджений на 20 років концтаборів. Завідувач загальним відділом райвиконкому Є. Яворська (псевдо – “Ксеня”) збирала інформацію про військові частини, постачала повстанців бланками з печатками (засуджена наприкінці 1946 р. на 15 років концтаборів). З автобіографії В. Возного, написаній у 1996 р., дізнаємося, що він народився у 1928 р. в Солянуватці в селянській родині. Батько в 1941 р. був мобілізований до Червоної армії і загинув на війні. Після закінчення місцевої школи залишився вдома, “бо крім мене у матері було ще троє дітей, згодом я працював на Добромільському соляному заводі і разом з тим я виконував доручення воїнів УПА, а потім і поступив у загін УПА. Удома у нас була криївка, до якої я приносив усі новини та доручення, яка за доносом односельчана – директора школи була викрита і мене було арештовано разом з матір'ю Возною Ю. Ст. і сестрою Возною М. М. 13 жовтня 1950 р. Після чого я відбув тюрми у Дрогобичі і Самборі і у 1951 р. я був засуджений особливою нарадою по ст. 20–54–1а КК УРСР на 10 років. Відбув у м. Норильську 5 років і 8 місяців”²⁰.

Заслугують на увагу відомості про діяльність молодих членів ОУН в системі радянських молодіжних організацій. Наприкінці 1945 р. керівництво ОУН і УПА розробило три тактичні схеми (“Дажбог”, “Орлик” і “Олег”), які визначали принципи діяльності українського підпілля в нових умовах. Зокрема, схема “Дажбог” передбачала розбудову легальної мережі через вступ молоді до компартії і комсомолу. Інфільтровані підпільники мали завдання збирати різноманітну інформацію. Відомо, що в 1945 р. група т.зв. комсомольців з Букови (Андрій Лупченко, Теодор і Дем'ян Цимбали та Микола Ланьків) стежила за пересуванням у селі та околиці працівників каральних органів. Володимир Хома з Конева повідомляв про кількість і місця розміщення загонів винищувальних батальйонів²¹.

Під таким прикриттям допомогу повстанцям надавали окремі голови сільських рад, керівники інших державних установ. Так, голова Посадономіської сільради

С. Біблей організував для боївки “Голуба” ночівлі, забезпечував продуктами. Сприяли групам УПА голова Губичівської сільради В. Войтович і Боневичівської сільради Задвірний. Продавець Грушатичівської крамниці М. Біблей переховував поранених повстанців. Активну участь в українському русі Опору брали окремі вчителі та учні старших класів. Вони були зв’язковими, розповсюджували листівки, реалізовували бофони (грошові знаки Бойового фонду УПА). Документи свідчать, що завідувач школи с. Іванів І. Кусень (псевдо – “Наталка”) отримала для реалізації бофонів на 500 крб. За таку діяльність учні Добромільської школи С. Горбанко (1924 р.н.), О. Мельник, М. Староселець (1926 р.н.), І. Сива (1927 р.н.), М. Угрин (1927 р.н.) 17 червня 1946 р. були заарештовані і вже 4 вересня цього ж року засуджені до тривалих строків перебування в концтаборах²².

Ефективною з погляду залякування радянської і партійної адміністрації виявилася тактика індивідуального терору. За інформацією Добромільського райкому партії у жовтні 1944 р. упівці вбили міліціонера і начальника пожежної охорони. В листопаді вони зробили 6 терористичних актів, у результаті яких убито 6 місцевих мешканців (фінагент з Конева, 2 селяни з Губичів, 2 селяни з Вовчі Долішньої і один селянин з Війська)²³.

У листопаді 1947 р. з мотивів активного комуністичного виховання молоді та за колгоспну агітацію був убитий директор Болозівської школи В. Кучелаєв. У цьому місяці через активну участь у передвиборчій кампанії в Боневичах повстанці стратили М. Добринського²⁴. Від руки Б. Цицика (псевдо – “Вихор”) загинули добромільський военком Бугайов (1949) і начальник районного МДБ Скороделов (1950)²⁵.

Безжалюбно каралися зрадники та інформатори радянських карателів. Члени боївки “Левко” за зраду і невиконання завдання у жовтні 1945 р. стратили голову Посадономіської сільради О. Солтисика. Біля розстріляного в червні 1945 р. голови Товарнівської сільради Й. Сидора була залишена записка, з якої стало відомо, що він співпрацював з органами НКВС. Аналогічна відомість є про смерть В. Шаховича з Трушевичів, якого стратили 24 квітня 1947 р. Очевидно, з таких самих причин загинув 6 квітня 1945 р. С. Цицик з Солянуватки. За видачу прикордонникам повстанця “Бурлаки” був убитий 25 квітня 1947 р. І. Долик з Трушевичів. Мешканця Трушевичів В. Яцину вбили у квітні 1947 р. за розкрадання продуктів, зібраних для УПА. Виявлені джерела не дають можливості стверджувати про причини смерті від рук повстанців окремих різних посадових осіб. Наприклад, відомо, що в Нижній Вовчій 12 квітня 1945 р. була вбита Є. Мазуренко з Добромиля, голова районної ради “Осоавіахіма”. 9 жовтня 1945 р. у Болозові загинув ветсанітар Й. Мазник (Мельник) та ін.²⁶

Конкретні відомості містить довідка управління міністерства держбезпеки УРСР від 10 лютого 1948 р. У ній наведений список тих діячів українського підпільного руху, які зуміли unikнути арешту і перебратися за кордон, зокрема згадані й доброміляни:

“У вересні 1947 р. в районі прикордонних сіл ... на ділянці державного кордону Доброміль – Хирів – Устріки Дольне Дрогобицької області групами від 4 до 10 осіб перейшли радянсько-польський кордон такі керівники оунівського підпілля, перевдягнуті у форму Польського війська:

Керівник СБ районного “Проводу” ОУН “Холодний Яр”, оунівська кличка “Потап”, він же 7 × 7, близько 35 років, уродженець м. Доброміль, низького росту, шатен, волосся зачісує доверху, обличчя овальне, смугляве. Озброєний автоматом ППШ і пістолетом ТТ. Перебуваючи на території “Холодного Яру” підтримував особистий

зв'язок і листувався зі своєю дружиною Голод Марією, вона ж Кричковська, проживає в с. Ярково Щецінського воєводства (Польща).

Кочеров Василь, кличка “Пухач”, член боївки “Потапа”. Його дружина, кличка “Воробич”, уродженка м. Добромил, працювала машиністкою у “Потапа”, мала свою охорону – до 5 осіб. У 1945 р. виїхала до Львова, де проживає в даний час з двома дітьми.

Керівник районного “Проводу” В-2, кличка “Тісо”, він же “Войчук”, 35 років, уродженець м. Добромил, середнього росту, шатен, з сивиною, волосся зачісує набік, обличчя смугляве, видовжене, на обличчі є шрам від удару кінським копитом. Озброєний автоматом ППШ і 15-зарядним пістолетом калібру 9. До переходу радянсько-польського кордону підтримував зв'язок з “Русланом” і своєю дружиною, яка в даний час проживає у західних областях Польщі²⁷.

Радянська репресивна система швидко зміцнювалася і намагалася будь-якими методами підірвати матеріальну основу повстанців. Запідозрених у зв'язках з українським підпіллям арештовували і виселяли далеко за межі рідного краю, найчастіше в сибірські табори. Секретар Дрогобицького обкому партії І. Горобець у доповідній записці на ім'я секретаря ЦК КП (б) У Д. Коротченка від 27 жовтня 1947 р. інформував про хід виселення родин учасників ОУН і УПА. Він, зокрема, зазначив, що з області виселено у віддалені райони СРСР 4559 сімей чисельністю 14486 осіб²⁸. Карателі не зупинялися навіть перед масовим знищенням населених пунктів: Лінінка (1947), Гвоздець (1951), Недільна (1951), Смеречина (1951), Смеречна (1952). Підозрюваних у зв'язках з українським визвольним рухом депортовували в південно-східні області України та до Сибіру.

Під час облав гинули керівники підпілля, внаслідок чого вже ослаблена сітка ОУН практично згорнула свою діяльність. Оголошені урядом амністії (всього до 1956 р. було 18. – М. К.) також вели до зменшення підпілля і активних повстанських дій. Наприклад, у Солянватці остання облава відбулася весною 1951 р. У 1954 р. в Княжполі, за доносом директора місцевої школи Солонченка, загинув сотник УПА Д. Хадай²⁹. Назагал, до середини 50-х років ХХ ст. український рух Опору зазнав поразки. Проте час диктував нові форми і методи боротьби.

¹ Ковальчин М. 90 літ спогадів та мрій вояка УПА / М. Ковальчин. – Нью Джерсі, 2009. – С. 89.

² Потічний П. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в радянських документах / П. Потічний // Літопис УПА. – Торонто; Львів, 2002. – С. 143, 183.

³ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 17зв; – Спр. 93. – Арк. 1–3.

⁴ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 4.

⁵ Прикордонний Гдинський орден Червоної зірки загін був утворений у травні 1944 р. Один з його батальйонів брав участь в охороні роботи Потсдамської конференції за участю керівників Великобританії, СРСР і США. З листопада 1946 р. до березня 1954 р. загін дислокувався у Добромилі.

⁶ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 1. Стилїстика документа збережена.

⁷ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 3зв.

⁸ Ковальчин М. 90 літ спогадів... – С. 91–92.

⁹ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 943. – Арк. 9.

¹⁰ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст. Документи і матеріали. – Т. 2. – Кн. 2 (1945 – 1946). – Івано-Франківськ, 2010. – С. 143.

- ¹¹ Горбаль М. Довідник-пошукувець... – С. 56.
- ¹² Горбаль М. Довідник-пошукувець... – С. 56, 58.
- ¹³ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 18. Оскільки текст написаний дуже неграмотно, передаю його сучасною українською літературною мовою.
- ¹⁴ 30 квітня 1945 р. був поранений у Грабівниці.
- ¹⁵ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк.13.
- ¹⁶ Галів М. Боротьба УПА й ОУН проти винищувальних батальйонів у Дрогобицькій області (1944 – 1948 рр.) / М. Галів // Літопис Бойківщини. – 2009. – Ч. 2. – С. 73–74.
- ¹⁷ Малицький Я. Закована молодість / Я. Малицький. – Львів, 1994. – С. 19.
- ¹⁸ Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття / Ю. Киричук. – Львів, 2000. – С. 192.
- ¹⁹ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 16.
- ²⁰ Архів М. Кріля.
- ²¹ Галів М. Українські націоналісти в комсомолі / М. Галів // Літопис Бойківщини. – 2010. – Ч. 1. – С. 58.
- ²² Горбаль М. Довідник-пошукувець... – С. 52–55, 57, 59–60, 62, 387.
- ²³ ДАЛО. – Ф. 5006. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 18.
- ²⁴ Горбань М. Довідник-пошукувець... – С. 54.
- ²⁵ Малицький Я. Месник / Я. Малицький // Державність. – 1992. – № 3. – С. 15.
- ²⁶ Горбаль М. Довідник-пошукувець... – С. 56–57.
- ²⁷ Польша та Україна у 30–40-х роках ХХ ст. Невідомі документи з архівних спецслужб. Т.5. Акція “Вісла”. 1947. – Варшава; Київ, 2006. – С. 742, 744.
- ²⁸ ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 8. – Спр. 262. – Арк. 56.
- ²⁹ Хадай Дмитро, псевдо “Білий” (1913, Княжпіль – 11 травня 1954, Княжпіль) – член ОУН з 1930 р., сотник УПА. Народився в багатодітній родині салінарного робітника. Закінчив сільськогосподарську школу в Милованах на Волині. З 1930 р. включився в активну національну громадську роботу, організував сільський просвітницький хор. Тричі арештовувався польською владою. У 1939 – 1943 рр. – у Німеччині. Після повернення працював у Добромилі в Українському допомоговому комітеті. З 1944 р. у підпіллі. Провідник 2-го району надрайону “Холодний Яр” Перемишльської округи і Хирівського районного проводу, есбіст і провідник Золочівського районного проводу (до 1952 р.). У листопаді 1952 р. повернувся до Княжполя, де перебував на нелегальному становищі.

Михайло Кріль.

Національно-визвольний рух на Добромилщині (осінь 1944 р. – початок 1950-х рр.).

Досліджено основні напрямки і форми національно-визвольної боротьби в околиці Добромиля в другій половині 40-на початку 50-х років ХХ ст. Охарактеризовані її основні елементи, що впливали з нових суспільно-політичних реалій. Вивчено особливості спротиву більшовицькому режиму, ставлення широких мас до повстанських дій та карателів.

Michael Krill.

The national liberation movement in Dobromyl County (Autumn 1944 – early 1950's.).

The main types and forms of national liberation struggle around Dobromyl-town in the second half of the 1940's – early 1950 investigated in this paper. The main elements of this struggle are described. The features of resistance to the Bolshevik regime, attitude masses to rebel and punitive actions are shown in this essay.